

Discurs presidencial pronunciat en l'acte d'inauguració del curs 2017-2018 de l'Ateneu Barcelonès

CATALUNYA I LA VOCACIÓ D'ESTAT **Jordi Casassas Ymbert**

Benvolguts consocis i amics:

Acabem de passar aquesta data històrica que ha representat l'u d'octubre de 2017. Impossible preveure'n les conseqüències perquè els fets es precipiten i el més normal és acomodar-se en les inèrcies i negar-se a pensar més enllà del que està establert. La Història, el Món, estan plens d'aquestes comportes que fan i han fet tan costeruda la possibilitat de l'evolució. És clar que al costat d'això hi ha fets fortuïts que sortosament desencadenen canvis no previstos. Diumenge passat es va produir un d'aquests fets, de gran densitat ja que sintetitzava un recorregut iniciat el 2009 a Arenys de Munt, situava la qüestió territorial de l'estat espanyol en el primer pla de l'agenda política, alhora que li plantejava una qüestió prèvia de democràcia. Des d'aleshores han passat i encara passaran més coses. Però el camí, una vegada obert, pràcticament no té tornada enrere.

No és la finalitat d'aquesta conferència pretendre analitzar uns fets tan simples i alhora tan profunds com els que estem vivint ara mateix. Seguint la vella tradició ateneïsta que determinava que el discurs inaugural del curs el realitzés el president parlant d'un tema de la seva especialitat, normalment lligat a un problema del moment, jo m'he decantat per realitzar una anàlisi històrica sobre les relacions contemporànies entre Catalunya i Espanya o, si es vol precisar una mica més, entre Catalunya i el poder de l'estat espanyol durant els darrers tres segles. Tothom estarà d'acord, al marge de la seva posició personal, en què actualment Catalunya i el conjunt d'Espanya es troben en un moment complicat i complex de la seva història, que Catalunya viu una conjuntura de qüestionament de moltes coses que semblaven definitivament establertes, inamovibles. Pensar que tot plegat es pot despatxar amb un somrís de superioritat cosmopolita pot denotar un nerviosisme eixorc i prou. Una cultura política convenientment assentada comporta tota mena d'immobilismes mentals perquè conté "veritats" establertes des de les quals la gent parteix i argumenta sense ni tan sols plantejar-se-les i fins a convertir-les en tòpics d'ús col·lectiu. Doncs ara, immersos en el dia a dia,

potser no ens adonem encara de l'abast que poden tenir tots aquests desafiaments catalans per al conjunt d'Espanya i fins i tot d'Europa.

Més de tres segles de domini unitari espanyol després de l'escissió de Portugal (el 1640, trencant la unitat territorial ibèrica) han generat tot un conjunt d'apriorismes que converteixen en "impensables" coses que de fora estant semblen perfectament evidents: Espanya és un aglomerat històricament mal girbat d'entitats molt diverses que només es mantenen unides pel sentiment bel·licós i exclouent dels pobles que han poblat l'altiplà castellà. Molt sovint l'estabilitat s'ha mantingut i se segueix mantenint per la força de les armes, cosa que la cultura política establerta i oficial fa oblidar convenientment. I la ciutat de Madrid, tota sola, com a capital del regne, ni s'ha plantejat –com sí que ho va fer París, en relació a França- la tasca ingent de convertir l'immens solar hispànic, ara pràcticament desèrtic, en un país viable i amb futur. S'han succeït règims de tota mena i l'immobilisme depredador és l'única característica que comparteix l'estat. Només cal tirar enrere i saber un mínim d'història per veure com els problemes del poder i la seva relació amb els sectors que el detecten s'han mantingut fonamentalment estables a través de tota mena de circumstàncies, règims, guerres civils i dictadures incloses. El fantasma de la "España rota" és el resultat compartit per esquerres i dretes del sentiment patrimonial amb el qual el bloc del poder ha gestionat i segueix gestionant la realitat hispànica.

Durant els darrers tres-cents anys que integren el que podem considerar com la nostra contemporaneïtat, Catalunya s'ha hagut d'adaptar a una altra circumstància que li ha estat adversa. La seva voluntat d'integrar-se a Europa (via el model anglès i holandès al segle XVII) ha xocat contra les exigències de la geopolítica continental. L'Europa moderna, la del Renaixement, la dels grans descobriments geogràfics, la de l'aplicació de la pólvora i la de la constitució dels estats moderns no es va poder conformar si no a través de grans tensions i violències: la modernitat és sinònim d'acceleració i aquesta, segons el principi de la termodinàmica, no es pot produir sense desprendre una gran quantitat de calor, en el nostre cas de tensió i violència cultural, social i política.

Aquesta violència moderna es va manifestar inicialment a través de grans guerres continentals, guerres de religió que assolaren Europa i posaren en perill el propi desenvolupament econòmic global i, de retruc, la possibilitat del domini del món conegut aleshores. La sagnia bèl·lica deixava Europa sense futur. Va ser per això que els anglesos, els més dinàmics en el domini mundial, varen inventar el concepte del "balance of power" que volia dir convertir l'equilibri intern del

Continent, al capdavant l'estabilitat de les seves fronteres, en el principi fonamental pel que calia vetllar per tal de preservar l'harmonia del conjunt. La diplomàcia havia de procurar el seu manteniment deixant que cada país fes el que cregués convenient a l'interior del seu territori. Així doncs, del que es tractava era de tenir la pau assegurada com a condició prèvia del gran objectiu: permetre la consolidació i el creixement de la nova economia capitalista. Potser a hores d'ara aquesta lògica comença a cedir davant l'evidència de la pèrdua de la centralitat europea en el món i de la lenta consolidació de principis com el de subsidiarietat o el democràtic ecologista que també afecta la conservació dels pobles i de les seves cultures i llengües. Esperem-ho, tot i que les notícies que arriben no són gaire bones.

Especialment els catalans, però, no podem oblidar que aquell principi del "balance of power" es va fer explícit en la pau d'Utrecht del 1713, quan les potències europees varen deixar pragmàticament sola a Catalunya davant la poderosa coalició hispanofrancesa per tal d'aturar una guerra de Successió que d'estrictament espanyola s'havia fet "mundial". Catalunya va aprendre el significat de la geopolítica continental en carn pròpia. I ho va tornar a experimentar el 1725 quan la signatura de la pau de Viena entre França i l'imperi Habsburg va tancar definitivament la "qüestió dels catalans" al Continent. La societat catalana ho va haver d'entendre definitivament: les raons històriques, jurídiques, polítiques o institucionals deixaven de comptar. Catalunya era terra enemiga conquerida pels borbons, ocupada militarment i reprimida com corresponia al seu agosarat desafiament; i tot, com un problema intern hispànic a resoldre dintre de les seves fronteres.

S'ha de dir, però, que el record directe dels herois del 1714, aquell que trametien els avis als seus nets, es va mantenir ben viu fins a finals del segle XVIII. Després es va convertir en mite i com a tal va perviure en l'imaginari col·lectiu i en ocasions es va fer explícit, com per exemple en les mobilitzacions populars de la primera meitat del segle XIX. Algunes d'aquestes revoltes varen parlar, a la seva manera, d'independència i totes es van manifestar en contra de les oligarquies, però també antiestatistes i antimilitaristes. En correspondència, l'estat va reprimir-les per la força de les armes, amb ajusticiaments, empresonaments massius, bombardeigs (com el manat pel general progressista Espartero des de Montjuïc el 1842 i que va deixar més de tres-centes cases afectades i molts morts) i amb tota mena d'arbitrarietats; en tot això el color polític de l'estat no va servir de res.

A la temuda Ciutadella, la torre de Sant Joan era la nostra Bastilla (s'ensenyava això a les nostres escoles?), el símbol de les execucions polítiques i socials: els lluitadors de la primera meitat del vuit-cents ho sabien molt bé. Tota aquesta tensió (no parlem de la política, la social, cultural o lingüística en detall), incrementada per la que va sotraguejar el camp català sota l'etiqueta del carlisme, es va mantenir fins mitjans anys setanta del segle XIX. La gent que va néixer cap el 1870 (cas de Prat de la Riba, per exemple) va viure determinada per aquest clima de violència. I tinguem present que entre ells i la gent que va néixer amb la transició postfranquista hi ha tot just quatre generacions de separació. Així doncs, el possible oblit de la violència -física o no- de l'estat espanyol contra Catalunya només es deu a una altra forma de violència que s'ha exercit des del camp cultural, mediàtic i educatiu. Quan el poder vol atemptar contra un poble, per doblegar-lo, el primer que fa és mirar d'interrompre la cadena de la seva memòria identitària.

Hi ha historiadors que han volgut oblidar aquestes circumstàncies i han posat l'accent en els avantatges que ha trobat Catalunya a partir de la seva pertinença a la monarquia espanyola ja des del final mateix de les hostilitats, el 1714. Alguns, fins i tot, han parlat d'entusiasme espanyolista (sempre es parla de la conjuntura de les Guerres Napoleòniques quan tothom lluitava patriòticament a la una -diuen- contra l'invasor estranger), o de la quantitat de gent catalana que ha viscut en funció de l'estat espanyol, des dels homes de la Renaixença cultural fins a la patronal industrial passant pels revolucionaris liberals vuitcentistes i acabant sempre per parlar de la corrupta burgesia catalana acomodàcia amb la dictadura de Franco. Estan obsessionats per trobar proves de l'espanyolitat de Catalunya i això els fa oblidar una de les obligacions principals de l'historiador: la contextualització, que no vol dir justificació o perdó, ja que l'historiador no és cap jutge. Obliden, per exemple, que el nacionalisme, tal i com el coneixem nosaltres, és un fenomen que va començar a jugar un paper fonamental al món a partir del darrer quart del segle XIX. Això no vol dir que abans no existís el sentiment de pertinença o la justificació patriòtica de tota mena d'actes: així doncs va caldre, primer, als intel·lectuals de la renaixença catalana reivindicar un lloc cultural i històric diferenciat dintre la unitat hispànica abans de poder atrevir-se a formular-ne la independència.

Obliden, també, que la monarquia autoritària de l'Antic Règim havia iniciat una veritable guerra contra les llengües que no eren les de la Corona (a França, els "patois"; a Espanya, els dialectos, dit sempre en to pejoratiu) i que convertir aquestes llengües minoritzades en eina de cultura va ser una tasca que els físics

saben molt bé que encara durava en temps d'Adolfo Suárez. Obliden, finalment, que la profunda crisi espanyola i les dificultats que l'estat posà a l'economia catalana per accedir directament als mercats llunyans va forçar la burgesia local a girar-se cap el pobre mercat interior peninsular: com no s'havien d'interessar per l'estat aquells burgesos que es veien forçats a fer negoci al pobre interior espanyol? En quin món es pensa que havien de viure? I no parlem dels revolucionaris vuitcentistes, sempre preocupats per organitzar-se de forma independent davant la inacció de la resta de l'estat i per mirar -diran- de pregonar amb l'exemple per veure si es reaccionava arreu. Així doncs, una cosa era la necessària adaptació al medi, l'altra que per sota s'anés construint la moderna identitat catalana en el transcurs d'aquesta dinàmica històrica.

No és el nostre propòsit d'ara fer un repàs del que ha estat la dinàmica de la història contemporània del nostre país. Sí que hem de deixar constància, però, que no ha estat una història gens fàcil en els darrers tres-cents anys, el període en què l'occident europeu consolidava el gran desenvolupament material modern, una cultura basada en la llibertat de pensament i una cultura política que tendia a consolidar el liberalisme parlamentari i al capdavall el sistema democràtic. Tampoc a Europa va ser fàcil la consolidació d'aquest model de societat, tots ho sabem; però malgrat les dificultats i els conflictes (alguns tan horrorosos com les dues guerres mundials del segle XX) no es van produir grans retrocessos.

Un repàs, encara que sigui ben sintètic, ens pot donar la mesura de les dificultats catalanes. El balanç de 1714 fou realment molt dur per a un país que tot just cinquanta-cinc anys abans havia perdut part important del seu territori (el 1659 en la Pau dels Pirineus entre França i Espanya): importants pèrdues humanes, pobles derruïts o incendiats, immensos danys materials a Barcelona on els veïns del barri de la Ribera es veieren obligats a enderrocar les pròpies cases i a marxar-ne sense cap compensació, l'imperi de la por arbitrària amb execucions massives, un exili dur (d'efectes comparativament similars als de 1939), una ocupació militar dilatada, un sistema institucional, polític i jurídic anorreat amb la Nova Planta, els circuits econòmics interromputs i les possibilitats d'expansió limitades per la prohibició del comerç directe amb Amèrica, etc. El superintendent de Catalunya i cervell del primer regnat de Felip V, José Patiño, va elevar un informe on s'alarmava davant el fet que els catalans "son apasionados de su patria con tal exceso que les hace transtornar el uso de la razón y solamente hablan en su lengua nativa": la raó d'estat estupefacta davant la persistència en la "follia", en la no raó local. Les guerrilles antiborbòniques (de les quals mai no es parla) no van acabar de desaparèixer mai i van mantenir certa intranquil·litat a les zones de la

muntanya catalana prefigurant el mapa del posterior carlisme. Després, entre 1793 i 1814, més de vint anys de guerres generals (les napoleòniques foren una vertadera guerra mundial) que afectaren de manera especial el territori català de forma directa o indirecta (el 1812 Catalunya va ser annexionada directament a l'Imperi de Napoleó i dividida en Departaments). Molt sovint d'aquests episodis en quedà la sensació que la Corona, l'estat i l'ordre social que representava, no complia amb la seva obligació de preservar el territori català ni d'emparar els seus habitants i les seves activitats.

Fins a la fi del Sexenni Democràtic, el 1875, els índexs de violència es mantingueren molt alts a Catalunya. Les arbitriarietats comeses sota el regnat absolutista de Ferran VII i del seu virrei a Catalunya, el sanguinari comte d'Espanya, només respectaren al petit sector de la vella aristocràcia. Després, i fins al final del segle, s'ha de tenir present que la província de Barcelona va viure en xifres absolutes més dies sota l'estat de guerra, de setge o de suspensió parcial de garanties que de normalitat constitucional; i la capitania general de Catalunya va ser la regió espanyola que va allotjar una guarnició militar permanent més nombrosa. Es mantenia la idea que Catalunya era una regió que calia tenir controlada militarment en tot moment: l'existència del carlisme i de les importants mobilitzacions socials, les periòdiques bullangues, contribuïren a fer que la presència militar quedés "justificada", fos ben activa i la seva repressió constant i indiscriminada. Ja hem parlat dels bombardeigs i d'aquell Espartero que va afirmar per primer cop que Barcelona calia bombardejar-la cada cinquanta anys per tal de mantenir-la a ratlla: per cert que el promig es mantenia de 1714 ençà, i el devia trobar a faltar el catedràtic socialista Gregorio Peces-Barba quan ho va recordar el 2011. Però també cal recordar les ocupacions de ciutats, també de Barcelona, i de l'acció repressora indiscriminada que l'estat liberal va exercir sobre Catalunya.

El conflicte entre Catalunya i l'estat espanyol no va parar de créixer malgrat avui en dia el cap del govern central es negui a acceptar-ne l'existència històrica. El diari madrileny "Parlamento" es referia a aquest "no-problema" y enumerava tota una sèrie de factors que havien acabat per fer que "todo ha contribuido a que Cataluña tanga demesiada propensió a considerar su suerte como algo independiente de las demàs provincias españolas", tot demostrant gran mesquinesa per voler viure d'esquenes als temps presents que ho fan sota el signe de les grans aglomeracions i nacionalitats, sota el signe de la uniformització. Tot plegat obligava a posar a punt una política especial envers la raresa catalana: "las bases de esta política deben ser, 1º tratar con rigor a Cataluña pues el haberla tratado con tanta blandura la ha ensoberbecido; 2º demostrar que ninguna

provincia es la más dependiente de las demás que Catalunya y que ella saca los mayores Frutos de la Sociedad espanyola; 3º fomentar la contraposición de intereses que en Cataluña existent; 4º hacer que los capitales devenguen intereses más módicos que los que ahora ganan". Encara que sembli estrany això es publicava el 1855.

En el darrer quart del segle XIX als motius estatals d'alarma s'hi va afegir l'acció del catalanisme progressivament organitzat i que no va tardar a ser identificat com una forma clara d'egoisme separatista disgregador. Un detall: quan a finals dels vuitanta es va inaugurar la primera línia telefònica entre Madrid i Barcelona es va cursar l'ordre expressa que prohibia parlar-hi en català; l'any 1896 la prohibició s'estenia a tota la xarxa espanyola. Pensin que quan el 1895 el nostre president Àngel Guimerà va fer el seu discurs inaugural en català, des de Madrid se'l va acusar de fer separatisme i de cometre un acte d'irresponsabilitat ja que podia desencadenar una tercera guerra civil (en relació a les anteriors guerres carlistes). Cal no oblidar que les campanyes castellanes en contra dels productes catalans es van orquestrar ja a finals del segle XIX.

L'estat de guerra motivat per la que acabà comportant la pèrdua de Cuba i Filipines va afectar de ple la vida catalana, l'associativa, la cultural o l'econòmica en forma d'impostos extraordinaris que gravaven la producció catalana (varen ser contestats amb el "tancament de caixes" de 1899 i nombrosos empresonaments); també afectà la trajectòria del catalanisme amb prohibicions i empresonaments (com per exemple el de Prat de la Riba, per un delictes de premsa). L'espectacular fou que el daltabaix colonial va provocar alguna exclamació literària de dolor per la pàtria, però cap dimissió, cap crisi política de relleu, cap revisió constitucional. L'estructura del poder es va mantenir impassible i inalterada un cop més i va deixar que fos la premsa qui ventilés totes les qüestions de l'honor patri. Sabem molt bé que Joan Maragall fou un dels destacats que es rebel·là i va escriure aquella *Oda a Espanya* que tingué tant ressò. El poeta intel·lectual demanava que s'escoltés la veu d'una Catalunya distinta; retreia a Espanya que "massa pensaves en ton honor i massa poc en ton viure", mentre feia un cant al treball, a la consolidació de la mentalitat moderna, a la pluralitat cultural i a l'economia productiva. I acabava avisant que si no s'escoltava l'advertiment caldria entonar aquell dur "Adéu Espanya!".

Maragall era un regeneracionista optimista, cap separatista, un convençut partidari de remoure Espanya des de l'opció iberista que incloïa Portugal des d'una perspectiva que a la pràctica tenia un fons confederal. El novembre de 1902

Maragall es dirigia a la vella política espanyola dient-los: "Podeis todavia tiranizar-nos, calumniarnos, oprimirnos, escarnecernos...No importa. De uno u otro modo os venceremos, porque llevamos dentro un impulso de victoria y hemos olvidado toda otra cosa. -Sois cuatro inocentes, cuatro locos, cuatro criminales de lesa patria -nos contestaran incoherentemente- pero ¡ay de vosotros!; porque nosotros somos los ministros, nosotros los consejeros, nosotros los generales, nosotros los jueces, los directores, los hábiles, los oradores, los cimientos y puntales, en fín, de la vieja patria española. A lo cual contestaremos riendo: -Pues nosotros somos los que hacen patrias nuevas".

Poc després, el 1905, en ple nerviosisme postcolonial un simple acudit a la premsa va motivar l'assalt militar a les redaccions del "Cu-Cut!" i "La Veu de Catalunya", amb els militars estomacant la gent que passejava per la Rambla; i la resposta parlamentària a les queixes catalanes fou aquella aprovació per via d'urgència de la "Llei de Jurisdiccions" que posava sota la competència militar tots els actes en contra de la pàtria i els seus símbols (aquesta llei d'excepció no es derogà fins a la Segona República). Fins i tot l'anticatalanista Miguel de Unamuno escriurà a Giner de los Ríos que "estoy escandalizado de la cobardía de las gentes en no atreverse a condenar el motín de la oficialidad de Barcelona y esto de pretender hacer patriotas a palos" (és clar que ell també només ho feia en carta privada). I encara després del 1907 i de l'èxit electoral esclatant de Solidaritat Catalana, el govern central va voler-ho contrarestar amb la mobilització extraordinària dels reservistes catalans per anar a la guerra al nord d'Àfrica, quan l'estat disposava d'un cos d'exèrcit ben armat i preparat a la zona de Múrcia. Fins i tot els fets de la Setmana Tràgica foren atribuïts per la premsa madrilenya a l'acció del separatisme. Arribats a tal punt, ja feia força temps que s'havia introduït l'argument del victimisme català amb el qual es pretenia ridiculitzar l'acció del catalanisme. Es tractava d'un concepte, la utilització malintencionada del qual encara es fa servir avui, al que Unamuno havia volgut donar una anàlisi aprofundida el 1902. Per al savi basco-castellà, Barcelona estava malalta d'una "megalomania col·lectiva o social" que la portava de manera inefable a aquest "delirio de persecuciones también colectivo o social", a parlar d'un odi a Catalunya, d'una "ojeriza" dels espanyols sovint filla de l'enveja; en definitiva un conjunt de clixés produïts per la "jactancia del ensimismamiento colectivo" dels catalans. Unamuno ho tenia clar: el victimisme no era altra cosa que una malformació de la psicologia social d'aquests catalans.

Entretant, les sessions de Corts cada cop més freqüents dedicades a analitzar les reivindicacions catalanes (el "problema catalán") varen tenir moments d'una gran violència verbal i sempre acabaven amb grans declaracions sobre la necessitat

d'evitar el desmembrament de la pàtria. Molts parlamentaris eren ridiculitzats per l'accent amb que parlaven el castellà en les seves intervencions. Pel que sembla, el contingut de les intervencions es considerava una cosa secundària.

Les peticions d'autonomia, que es concretaren a partir del 1918, varen ser desoïdes sistemàticament i la dictadura de Primo de Rivera, el setembre de 1923, va tenir com a detonant darrer la reacció en contra del "separatisme català". Després, l'estat dictatorial va emprendre una política sistemàtica de destrucció del món institucional, cultural i educatiu generat pel catalanisme; més enllà, la seva acció va anar encaminada a lluitar en contra de la cultura popular en una acció que no havia de tenir res a veure amb el tradicional victimisme ploramiques. Entre aquesta repressió tan forta i el fet que tant sols des de Catalunya es produïren accions en contra de la dictadura, aviat s'aixecà un corrent de simpatia envers els catalans, molt clar entre els sectors intel·lectuals i polítics de la resta de l'estat. I aquesta eufòria els va fer dir que en proclamar-se la república acceptarien l'estatut que es rebés des de Catalunya. Arribat el moment, però, sabem que va saltar l'alarma constituent republicana i l'eufòria es va convertir en prudència: ni visió confederal ni tant sols acceptació de l'estatut català (el de Núria). El poder de l'estat espanyol, ara d'esquerres, havia d'anar com sempre de dalt a baix i, per tant, l'autonomia anava després i convenientment passada pel sedàs de les Corts. Ortega y Gasset ho va dir ben clar en seu parlamentària: secularment, era a Castella a qui corresponia constituir la nació espanyola. Altre cop la lògica d'una cultura política ben assumida que impedeix visions alternatives o les col·loca en el món de la no raó.

Després ho recordem prou bé. Els intents del govern de la República per limitar l'acció del govern de la Generalitat durant la guerra civil varen ser constants i creixents. Alguns líders de les esquerres resistents a l'«alzamiento» sembla que preferien una Espanya de dretes abans que una de "roja", copiant a les dretes revoltades que havien assegurat que la preferien "roja" abans que "trencada". Però com que aquests darrers guanyaren, no els va caldre veure ni una Espanya "roja" ni la gran trencadissa nacional. Havien fet que la guerra durés més del necessari (Barcelona havia patit cent divuit bombardeigs franquistes durant la guerra) per tal de perpetrar la primera gran neteja i destrucció "profilàctica", entrant a Catalunya el 1938 com qui entra en territori enemic estranger, i varen imposar la unitat a sang i foc, convençuts que la seva purga acabaria amb el "problema catalán" per extinció, sempre legal, és clar. Josep Benet va parlar de l'intent franquista de genocidi cultural-lingüístic en contra de Catalunya. Fora victimismes, diran!

Penso que no cal seguir fins als nostres dies per entendre que la subjecció de Catalunya a Espanya en els darrers tres-cents anys ha estat forçada per tota mena de violències exercides per un poder molt bel·ligerant i uniformitzador; un poder que ho ha anat perdent tot però que no pot entendre ni permetre una pèrdua més a l'interior de la Península, en aquest solar espanyol de la seva propietat. La cosa és simple i no cal barrejar-hi cap menyspreu català per la societat espanyola, la seva cultura o la seva llengua. No hi té res a veure.

Per acabar ens cal anar altre cop enrere en el temps per veure, succintament, com s'ha respost des de Catalunya a aquesta situació i estatus imposats des de després de la derrota armada de 1714 ençà. Quan el 1725 es feu evident que no hi havia marxa enrere una part de la societat catalana va emprendre el camí del creixement material i de la modernització, al marge dels intents il·lustrats de la monarquia borbònica ja que va reprendre el model català iniciat de forma independent el 1680. Aquest creixement, que va determinar de manera definitiva la divergència de models i ritmes històrics entre Catalunya i la resta d'Espanya, a Catalunya s'acompanyà de la creació de la Junta de Comerç (1760): es tractava d'una institució que va crear tot un conjunt d'Acadèmies i de Càtedres, de comerç, de matemàtiques, de disseny industrial, de nàutica, d'agricultura, de sanitat i medicina, etc. que es posaren al servei del desenvolupament modern del país i amb les quals s'intentà contrarestar la pèrdua de la Universitat a Barcelona (el primer Borbó l'havia centralitzat el 1717 a Cervera, com una altra de les mesures de càstig en contra de la capital catalana). Però tampoc no podem oblidar que entre els objectius inicials d'aquesta Junta de Comerç hi havia el de vetllar per l'estudi de la llengua i de la història catalanes: identitat i desenvolupament diferencials com una constant que tot just començava.

Durant el segle XIX, el de la consolidació del nou estat liberal es va radicalitzar en sentit negatiu la relació catalana amb l'estat. Parlem sempre de la constant reivindicació del sector industrial català perquè l'estat introduís una visió proteccionista que afavorís el desenvolupament material: el primer moviment obrer es va posar al costat dels seus patrons en aquesta petició, no ho oblidem. Els liberals estaven amb l'estat i deien que la protecció era una crossa que impedia la modernització i el creixement dels millors en una mena de darwinisme industrial amb els diners dels altres i oblidant que el màxim creixement continental el va impulsar el proteccionisme prussià.

Al marge d'aquest plet el que es va anar constatant era l'absolut desinterès estatal en la modernització integral de l'estat. Un cas, dramàtic per acumulació, va ser la baixíssima inversió en ensenyament. La Universitat va tornar a Barcelona el 1837 però les dotacions pressupostàries i de plantilles de professorat no arribaren fins a final dels anys quaranta; i aquesta Universitat no disposava d'ensenyaments científicotècnics, excepte els mèdics de gran tradició a la ciutat des del segle anterior. Per iniciativa local i reunint les velles càtedres tècniques de la Junta de Comerç el 1850 es va crear la primera Escola d'Enginyers Industrials seguint l'impuls local. Les inversions en infraestructures van acostar-se al zero. Al contrari del que succeïa en el conjunt de l'estat, amb gran presència de capital francès i belga, a Catalunya la xarxa ferroviària va ser empresa de locals i amb l'estalvi local, començant per la primera línia de Barcelona a Mataró del 1848, iniciativa de Miquel Biada i de J.M. Roca. Una cosa similar va succeir amb la moderna xarxa estatal de carreteres i camins, absolutament deficitària (la ràtio Km/habitant a Castella era tres vegades superior que a Catalunya). Aquesta situació va comportar, entre 1848 i 1869, la creació d'una Junta de Carreteres que per primer cop reunia les quatre Diputacions i molta iniciativa local i que va construir bona part de la xarxa catalana moderna malgrat que l'estat hi posà molts entrebancs perquè hi veia la voluntat oculta de reconstruir la vella unitat del Principat. Durant el segle XIX es va consolidar la idea de la baixa presència de l'estat a Catalunya, del seu funcionariat com un cos estrany a la realitat local, de la seva ineficàcia. La literatura, sobretot el teatre, està plena d'exemples on es ridiculitzen aquests servidors de l'estat a Catalunya.

El segle XX va començar sota el signe d'una crisi colonial que en principi havia de comportar el col·lapse d'un estat endarrerit i ineficaç. Sabem que, malgrat tot, no va passar res i el règim polític espanyol, l'estructura del poder, es va mantenir inalterada, sense ni un sotrac ni una dimissió. Davant seu, el catalanisme es va oferir com un vehicle de regeneració del que Maragall va denominar com "la Morta": cap resposta excepte una correspondència amb Unamuno que va acabar en el terreny de l'estètica. De fet, des de final del segle XIX aquest catalanisme s'anava preparant per exercir de manera sistemàtica unes funcions substitutòries de govern. Abans de convertir-se en partit polític, el catalanisme s'havia reunit en una plataforma que es va denominar Unió Catalanista. És la institució que el 1892 va aprovar les "Bases per a una Constitució Regional Catalana", les Bases de Manresa, que ara no tinc temps de resumir però que parlaven d'exèrcit català o del català com a llengua única oficial d'obligat coneixement per part de tots els funcionaris en exercici a Catalunya, entre altres coses. El més interessant és que es varen anar fent altres assemblees anuals per fer factible l'aplicació d'aquestes

primeres bases. I el que anaren discutint i aprovant fou un vertader programa de govern, el sistema polític que l'havia de suportar, el sistema tributari català modern, inspirat en l'anglès, la reforma de l'administració, el programa de les infraestructures que necessitava Catalunya, etc. El 1902, fins i tot, el catalanisme va crear una estructura universitària paral·lela a la Universitat oficial, els Estudis Universitaris Catalans que es varen reactivar durant el franquisme amb un caire clarament resistent.

No ens podem allargar gaire més. Des de 1907 a la Diputació de Barcelona i a partir de 1914 a la Mancomunitat de Catalunya el catalanisme va emprendre una obra de govern de gran envergadura que abastava del món de l'alta cultura al desenvolupament agrari (qui no ha visitat un d'aquests magnífics cellers modernistes?); de la dessecació de zones palúdiques al sistema popular de les colònies escolars d'estiu; de la planificació de la xarxa de ferrocarrils secundaris a l'Escola Industrial per a la formació tècnica i humanística dels obrers; de la construcció d'una xarxa de biblioteques populars fins a la creació d'una Escola de Mestres, o una de Funcionaris; i així un llarguíssim etcètera. La pràctica totalitat d'aquesta obra va començar a ser demolida per la dictadura de Primo de Rivera; després, la que va intentar reprendre la Generalitat republicana en les circumstàncies adverses de la crisi general i de la guerra civil va ser polvoritzada per la barbàrie "xusquera" del franquisme.

La violència, les arbitriietats i la por varen ser els mecanismes utilitzats habitualment pel poder; molts ho recordem personalment, no cal estendre-s'hi gaire més. Com hem vist, Catalunya acumulava tres-cents anys de repressió i de violències i aquest fenomen acumulatiu va arrelar profundament en l'imaginari col·lectiu. Així i tot no es va tardar gaire a reaccionar: es va començar a fer país en un esforç titànic que va implicar a milers de persones, sovint anònimes, que en centres parroquials, ateneus, casals, centres excursionistes, esbarts, moviment escolta, corals, editorials, col·legis professionals i un llarguíssim etcètera varen reconstruir fins on fou possible el teixit productiu, associatiu, cultural i resistent del país que el franquisme havia intentat anorrear i serviren de base sòlida perquè poguessin fructificar totes les reflexions sobre la governabilitat autònoma de Catalunya. Recordem la força del Congrés de Cultura Catalana (1975-1977), la gentada que mobilitzà, i la passió amb què es planificà des de l'educació a la sanitat, de la defensa de la llengua a l'atenció per l'agricultura i la pesca, del turisme a la represa de la consciència històrica nacional, de la planificació de la recerca a la de l'activitat cultural i així successivament. Quan Catalunya s'ha trobat

al davant d'un canvi històric, d'un gran repte, hem vist com el primer que fa es repensar la seva governabilitat posada al dia.

I aquí estem. No podem ni volem treure'ns de la retina ni del cor l'impacte d'aquest gran despropòsit que ha representat una acció que pretengueren que fos governamental i legal i que va acabar esdevenint una salvatjada imperdonable. Al principi afirmava que és quasi impossible realitzar l'anàlisi d'uns fets d'aquesta mena tant en calent. Però els sentiments si que poden aflorar i per al poble català el seu impacte haurà de servir per a estimular la seva particular memòria històrica. Ho hem vist en aquest breu repàs que hem fet fins ara: l'estat espanyol ha subjectat normalment Catalunya per la força de les armes o amb la utilització de tota mena de violències, especialment en els moments en què creia tenir en perill el domini territorial, no la vera governabilitat del país. Un cop doblegada, Catalunya responia sempre amb el renovat orgull organitzatiu de la dignitat ferida, amb una acció substitutòria que buscava una major modernització diferenciadora i la major cohesió de la seva pròpia societat. En aquesta actuació històrica, ens podem preguntar, s'hi podia trobar la marca del vençut i el famós victimisme com el seu complement "natural"?

En la part del "procés" que ha desembocat en el referèndum de l'u d'octubre hi trobem el reflex del tradicional enginy i la capacitat organitzativa dels catalans: urnes, paperetes i censos han aparegut en els col·legis electorals en contra de tots els pronòstics oficials i malgrat el costosíssim operatiu muntat per a impedir-ho (mai sabrem realment el que ha costat). El que no s'ha tornat a donar és el complex del vençut resistent que trobàvem amb massa freqüència; cap victimisme: s'ha reproduït el tarannà imaginatiu, el catalanisme ha sabut fins i tot fer renúncia de la reivindicació nacional històrica (la identitària) i lligar el plet sobiranista en clau democràtica i de futur; però ha desaparegut el sentiment victimista propi del vençut mentre grans i petits criden "no tinc por". Veurem; però que l'alliberament no ens faci perdre el seny ni el sentit polític.

Moltes gràcies.

Jordi Casassas Ymbert

Barcelona, 5 d'octubre de 2017

